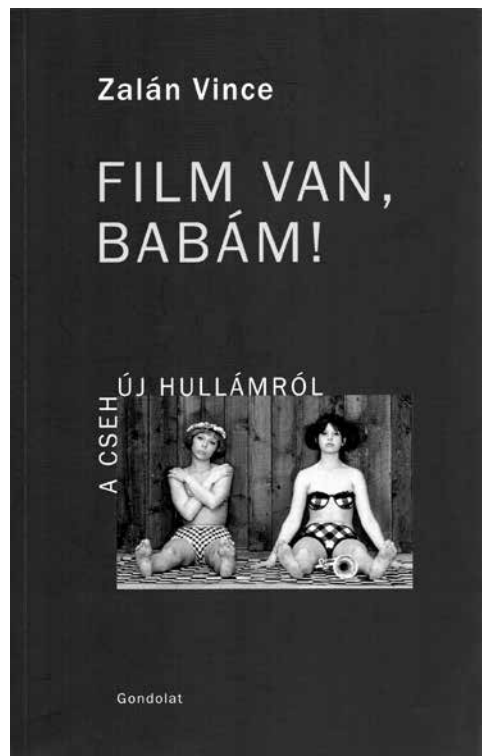

ZALÁN Vince
A cseh
új hullámról

Ma már a filmes közvélemény – a filmtörténészeketől kezdve a mindennapok filmrajongóinak táboráig – széles körben elismeri, hogy az európai filmművészet (a világ filmművészetére is hatást gyakorló) egyik legfénylőbb korszaka a múlt század ötvenes-hatvanas éveinek fordulóján elindult művészeti fellendülés, amelyet a filmes köznyelv általában az „új hullámok” időszakának nevez. Az ötvenes évek legvégének francia kezdeteit sorra követte más nemzetek filmművészeti megújulása. Kiváltképpen így volt ez a közép-kelet-európai országokban, amelyek döntő többsége ez időben a Szovjetunió vezette és irányította érdekszférába tartozott, s amelyeket korábban „népi demokráciáknak”, majd „szocialista” országoknak neveztek. Lengyelországban szinte a francia új hullámmal egy időben indultak meg a változások; nem sokkal ezután virágzott fel a magyar filmművészet és az „új hullámok” a hatvanas évtized végére eljutottak egészen a délszláv vidékekre is. Ennek az európai filmművészeti megújulásnak szerves része és csodás példája a hatvanas évek cseh és szlovák új hulláma, azok a Csehszlovákiában bekövetkezett filmművészeti változások, amelyeknek a „prágai tavasz” elfojtására érkezett szovjet, lengyel, magyar, bolgár és kelet-német hadseregek (és az ezt követő Gustav Husak-i „normalizáció”) vetettek gétet.

A magyar (filmes) közbeszédben ezt a jellegzetes filmirányzatot „cseh új hul-

lámként” emlegetik. Némiképp igazságtalanul. Mert ennek a reneszánsznak a cseh filmalkotókkal egyenrangú részesei, alakítói és szereplői voltak a szlovák filmek is. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy csehszlovák új hullámról beszélni botorság volna (majdnem olyan képtelenség, mint egykori gimnáziumom folyosófalán számos fénykép aláírása: „szovjet népművészet”).

Természetesen jogos beszélni csehszlovák filmgyártásról, filmforgalmazásról és így tovább, még ha a Prága melletti, barrandovi stúdiókon kívül Pozsonyban is működött filmgyár; a Koliba. A filmgyártás ipari jellege, kivált egy országon belül természetesen alakítja a gyártási együttműködést, sőt a forgatások előtti együttműködést is. A szimbiózis tehát kialakulhatott a cseh és a szlovák filmalkotók között, jóllehet a csehek többsége inkább Barradovban, a szlovákok meg Kolibában forgattak, de akadt nem egy kivétel ez alól is. A filmművészet esetében ez a szétválasztás nem olyan egyértelmű, mint például az irodalomban – feltételezem, senkinek nem jut eszébe „csehszlovák” irodalomról beszélni. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy ha egy-egy konkrét filmet teszünk mérlegre, s elemzően megvizsgáljuk, akkor világosan elénk tűnik a cseh és szlovák rendezők által készített filmeknek a különbözősége. Mindenekelőtt az egyes filmek karakterét meghatározó mentalitásbeli és a szellemi értelemben tapasztalható különbözősége. Márpedig ez az egyes filmalkotások elemzésekor, a filmrendezők alkotói karakterének meghatározásakor perdöntő lehet.

Valószínűleg nem véletlen, hogy a cseh és szlovák produkciók között ezek a különbségek éppen az „új hullámos” időszakban kezdtek határozottabb kontúrt kapni. Ennek az lehet az oka, hogy a filmrendezők (csehek és szlovákok, külön-külön) éppen ebben az időszakban kerültek egyre szorosabb kapcsolatba, és építették be egyre tudatosabban filmjeikbe szellemi örökségüket, sajátos hagyományukat.

Fontosnak tartom, hogy míg a hatvanas évek elejéig a hivatalosan megkövetelt álláspont szerint az 1945 előtti ország, illetve országrészek berendezkedése és szellemi állapota egyaránt megvetendő „burzsoá kapitalizmusnak” ítéltetett, addig az új hullám filmesei egyre fokozódó intenzitással fordultak az 1939 előtti magatartásbeli és szellemi tradíciók felé. Érthető okokból

ez inkább a cseh alkotókra volt jellemzőbb, akiknek felmenői között és szűkebb környezetében még élt az első köztársaság emléke. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a hatvanas évek kezdete előtt nem készültek olyan filmek, amelyek egyike-másika ne korrespondált volna erősen vagy a cseh, vagy a szlovák kulturális hagyományokkal. Ám ezek inkább kivételnek tekinthetők. Másfelől kétségbevonhatatlan, hogy az 1961 és 1963 közötti években a cseh és szlovák filmesek együttesen készítették elő és alakították ki azt a szellemi és művészeti helyzetet, amelyből az új hullám szárba szökken. Mindazonáltal, ami az 1963 és 1968/69 között megújuló filmművészeti időszakot illeti, szerintem a leghelyesebb cseh és szlovák új hullámról beszélni.

Írásaim fő témája e „kettős” filmművészeti fellendülés egyik ága, a „cseh” ág, amelyet – a fentiek figyelembe vételével – cseh új hullámnak nevezhetünk. A cseh új hullám idősebb és fiatal alkotói közül – elismerve sokakat (Antonín Máša, Pavel Juraček és mások érdemeit) – hét, rendkívüli tehetségű filmrendező – Karel Kachyňa, Miloš Forman, Ivan Passer, Evald Schorm, Jiří Menzel, Věra Chytilová és Jan Němec – portréját igyekeztem árnyaltan és plasztikusan megrajzolni 1970-ig(!) forgatott filmjeik bemutatásá-elemzése alapján. (A portrék közül néhány, jegyzetek nélkül és rövidített formában már korábban napvilágot látott a *Filmvilág*ban, illene az *Aperatúr*ában.) Az egyes filmek elemzésekor megkíséreltem részletezően, ugyanakkor a mind a rendezők jellemzéséhez, mind a magam állításaihoz szükséges konkrét példák felsorakoztatásával érvelő módon is eljárni. Szerettem volna egyrészt elkerülni a manapság oly divatos, konkrétumokat kerülő, szentenciális megállapítások gyakorlatát, másrészt azt is elérni, hogy írásaim ne csak érdekes olvasmányok, de hasznosak is legyenek.

A portrékra az olvasót – a cseh és szlovák új hullám „előhírnökeit” jelentő három film (*Fehér galamb* – Holubice, *Nap a háló-*

ban – Slnko v sieti, *Sikoly* – Křik) elemzésén kívül – a legfontosabb filmtörténeti előzményeket felsorakoztató bevezetés igyekszik ráhangolni. A második világháború után kezdődő korszaktól – csak jelzésszerűen említve a társadalmi-politikai változásokat és a társművészetek hatásait – egészen a cseh és szlovák új hullám megszületéséig követem nyomon a csehszlovák film jelentősebb eseményeit, irányzatait, a rendezőket és az egyes filmtörténeti korszakokra jellemző filmeket. Végezetül kísérletet teszek a cseh filmes új hullám forrásainak és főbb karaktervonásainak megrajzolására.

Vállalkozásom nélkülözi a teljesség igényét, másképpen – ilyen-olyan okból – szükségszerűen korlátozott. *A Film van, babám!* „budapesti szemmel” íródott, olyan valakinek a tollával, aki egy szomszédos „szocialista országból” figyelhette a cseh film újkori történetét, a cseh(szlovák) új hullám megszületését – s a magyarországi Csehszlovák Nagykövetség zsúfolt vetítőjében a földre kucorodva, villódzó fekete-fehér híradóképeken – viszonylag gyorsan bekövetkező eltiprását, a „bársonyos forradalom” bukását.

Írásaim alapját századunk első évtizedében, a Pécsi Tudományegyetem bölcsészkarának film szakán tartott előadásaim képezik. Mind a mai napig hálával gondolok hallgatóim érdeklődő együttműködésére. Nekik, tanítványaimnak ajánlom könyvemet.

(Zalán Vince: Film van, babám! A cseh új hullámról. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016. 368 o. ISBN 978-963-693-712-6. A kötetre a szerzői előszó közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.)